

Op de kerfstok brood halen

Dirck Janssen had veel op zijn kerfstok

Wanneer wij tegenwoordig gaan winkelen of boodschappen doen, worden in bijna alle winkels de prijzen van onze koopwaar elektronisch verwerkt en betalen wij liever niet meer cash maar met onze pinpas. De overgang van contant betalen naar elektronisch gireren heeft zich de voorbije jaren in een snel tempo voltrokken. De meesten van ons hebben nog weet van de kasboeken van bijvoorbeeld de bakker of de melkboer, waarin alle boodschappen met hun prijzen werden genoteerd, die toen door ons in opdracht van onze ouders bij hen werden gehaald. Bij die winkeliers was bijna elk gezin uit de buurt klant. En wat in de loop van iedere week per gezin bij hen was gehaald, werd op het eind van iedere week door de winkelier vanuit het kasboek overgeschreven op een vel papier, opgeteld en als rekening aan de betreffende koper gepresenteerd. Het totale bedrag werd door hem dan betaald. Tegenwoordig zijn er misschien nog maar weinig mensen in leven, die nog hebben meegemaakt dat bij hen thuis soms 'op de lat boodschappen moesten worden gehaald'.

In de Buxtelse protocollen wordt minstens één keer melding gemaakt van het op de kerfstok halen van koopwaar. Daarmee wordt bedoeld, dat winkelier én koper elk een stokje van ongeveer dertig centimeter lengte hadden. Daarop werden kerfjes of insnijdingen gemaakt voor elk kwartje of elke gulden die door de koper nog betaald moest worden als vergoeding voor de meegenomen goederen. Voor het aanbrengen van elke kerf werden de twee stokjes naast elkaar gelegd, omdat alle inkepingen met elkaar moesten overeenstemmen om bedrog te voorkomen.

De pest

Zo haalde in 1558 en 1559 de Buxtelaar Dirck Peterszoon Janssen op de kerf zijn boodschappen bij Jenneke, de weduwe van Jan Adriaens. Voordat dit verhaal verder wordt verteld, moet eerst nader worden ingegaan op een bijzondere fenomeen in die tijd te Buxtel.

Op 22 juli 1557 brak er namelijk in Buxtel een zeer ernstige pestepidemie uit. (1) Hoe zwaar Buxtel door die ziekte werd getroffen, blijkt wel het feit dat er aldaar vóór het uitbreken van die pest ongeveer 2100 personen van 12 jaar en ouder woonden, en dat er na die epidemie 800 Buxtelingen waren gestorven.

Bij het uitbreken van die gevreesde ziekte vluchtten de baron en zijn vrouw, de meeste kanunniken, de schout met zijn schepen en het merendeel van de zakenlieden Buxtel uit. Tot die laatste groep behoorden onder andere wijntappers, bierbrouwers, herbergiers, bakkers en slaggers. Gedurende een aantal maanden lieten de 5 à 6 Buxtelse bakkers, die gewoonlijk dagelijks rogge- en tarwebroden bakten, verstek gaan. Ook bij de andere neringdoenden, zoals grutters, bleef lange tijd de deur op slot. Minstens één 'kruidenier' bleef tijdens die pest in Buxtel achter, weduwe Jenneke Adriaens (2). Bij haar bleef de deur los. Zodoende stapte regelmatig Dirck Janssen bij haar de winkel binnen om brood, bier, olie en andere levensmiddelen te halen. Gedurende de 36 weken dat in Buxtels de pest woedde, kwam Janssen bij haar boodschappen doen. Steeds haalde hij zijn kerfstok te voorschijn en legde die naast de kerfstok van Jenneke. In beide stokjes werden kepen gemaakt die in elkaar overliepen. In totaal stonden er na die 36 weken

21 kerven in beide houtjes. Voor een totaal bedrag van 21 Karolusgulden had hij zich bij haar in de schulden gestoken, omdat elke inkeping gelijk stond aan één Karolusgulden.

Verzoek om godswil

Nu trof het noodlot ook Jenneke. Na die negen maanden kreeg zij eveneens de pest. Doodziek lag zij op bed, toen zij haar oom, Peter Henriek Moelegraefs, en Claes Andriessoen, de voogd over haar kinderen, bij zich riep. Zij vertelde haar 74-jarige oom en de 29 jarige voogd, dat Peter Janssen nog zoveel bij haar op zijn kerfstok had staan, dat het meer dan tijd voor hem werd om te betalen. Omdat de vrouw meende spoedig te zullen sterven, verzocht zij beide mannen om als getuigen in deze zaak op te treden.

Op 13 maart 1559 stonden Moelegraefs en Andriessoen dan ook voor de Boxtelse schepenbank en verklaarden onder ede eerlijk te zullen getuigen. Zij deden dat in handen van de Boxtelse schout, Jan 't Zevel. Als eerste nam oom Peter het woord. Hij zei dat hij zelf een keer beide kerfstokken tegen elkaar had aangelegd en had gezien dat de 21 inkepingen in elkaar overliepen. Bovendien had hij zelf de kepen nog eens geteld. Het getuigenis van de voogd kwam geheel overeen met dat van Moelegraefs. Tenslotte deden de twee mannen, die beiden boer waren, een dringend beroep op de schepenen om ervoor te zorgen, dat Peter Janssen zijn schuld aan Jenneke en haar kinderen zou betalen. 'Om godswil zorgt u ervoor dat zij geen gebrek hoeven te lijden', zo sloten oom en voogd hun getuigenissen af. Omdat Jenneke er niet bij was, toen de twee getuigen naar de schepenbank gingen, mag daaruit worden geconcludeerd dat op 13 maart de vrouw al was gestorven.

Getuigen

Gewoonlijk overleed iemand snel, als hij

door de pest was besmet. Dat wordt bevestigd door wat Jan Goyaertsz overkwam. Op zekere dag eind 1557 of begin 1558 voelde hij zich koortsig, kreeg tevens pijnlijk rode ogen, builen in zijn liezen en oksels en bloeditstorting. Hij verzocht zijn vrouw, Connegonde, om zo vlug mogelijk de kapelaan van de Boxtelse Sint-Petrusparochie te waarschuwen omdat hij het sacrament van de stervenden wilde ontvangen. Hij voelde zijn dood naderen.

De kapelaan, Gerit van Beersel, kwam met het heilig Oliesel en het viaticum aangesneld. Toen hij bij de doodzieke Jan was gearriveerd, legde de priester de heilige hostie neer op een of ander tafeltje, dat in de kamer van de zieke stond. Vóór de bediening wilde Jan eerst zijn testament laten vastleggen. In tegenwoordigheid van het heilig sacrament noemde de zieke op wat zijn uiterste wil was en de kapelaan noteerde dat op een stuk papier. Allereerst legateerde Jan eenmalig aan de Sint-Lambertuskerk te Luik (België) één stuiver. Boxtel viel toen onder het bisdom Luik. Daarmee voldeed hij aan wat in de Luikse statuten van 1288 stond.⁽³⁾ Daarin werden de pastoors van dat bisdom aangespoord om hun parochianen erop te wijzen om althans iets aan de reeds genoemde Sint-Lambertuskathedraal én aan de eigen parochiekerk te vermaken. In ruil daarvoor kreeg de testateur een aflaat van twintig dagen. Zodoende wilde Jan, dat voor het Heilig Bloed in de Boxtelse Sint-Petruskerk en voor het Onze Lieve Vrouwe-altaar in dezelfde kerk elk ook eenmalig één stuiver zou worden geschonken. En tenslotte moest voor zowel het Sint-Catharina- als het Sint-Barbara-altaar in dezelfde kerk eveneens één stuiver worden gegeven.

De rest van zijn bezittingen vermaakte hij aan zijn wettige vrouw Connegonde en hun kinderen. Tevens benadrukte de doodzieke vader dat zijn vrouw extra zorg moest blijven besteden aan hun geestelijk gehandicapt kind. Omdat Jan heel goed aanvoelde

dat hij weldra zou gaan sterven, wees hij ook nog de voogden over zijn vrouw en kinderen aan, namelijk Dircke Petersz de Bresser en Dirck Arts van Hees.

Nadat Jan in coma was geraakt, was gestorven en begraven, verzocht Connegonde aan de dertigjarige Willem Martensz de Gruyter en de 64-jarige Gert Goossens om voor de Boxtelse schepenbank te getuigen dat zij aanwezig waren geweest, toen haar man zijn testament opmaakte. In handen van de Boxtelse secretaris, Marten Mennekens, zwoeren zij op 10 januari 1558 de waarheid te zullen vertellen. Na hun getuigenis noteerde de klerk dit testament in de Boxtelse protocollen. Daarvoor gebruikte hij de vlugge notitie die kapelaan Van Heersel op het vel papier had geschreven voordat hij Jan had bediend.

Figuurlijk gesproken zou gezegd kunnen worden, dat iedereen die bij dit sterfgeval was betrokken, het op zijn kerfstok heeft genomen om te doen wat van hem werd gevraagd. Dat wil zeggen: ieder voelde zich aangesproken om te doen wat van hem of haar werd gevraagd en om dat ook nauwgezet uit te voeren; van kapelaan tot getuigen en van Connegonde tot de beide voogden.

Hans de Visser

1..Algemeen protocol, RANB 's-Hertogenbosch, Rechterlijk Archief Boxtel, inv. nr. 67, folio 123 recto en verso.

Visser J.J.E.M. de, Boxtel, Van Brabantse Baronie naar Groene Gemeente (Wijchen 1999) 329 - 330

2. Algemeen protocol, RANB 's-Hertogenbosch, Rechterlijke Archief Boxtel, inv. nr. 68, folio 21 recto en verso.

3. Bichelaer A1phons van den, Het notariaat in Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch tijdens de Late Middeleeuwen (1306 - 1531) (Amsterdam 1998) 384.

Bovenstaande kerfstok is 28 centimeter lang en heeft dertien inkepingen. De tekst luidt als volgt: '1717 den 11 Mij. Vrouw Volteman. Den 22 Mij het laatste broot gehalt.' De tekst betekend letterlijk dat mevrouw Volteman in de periode van 3 tot 22 mei 1717 voor dertien inkepingen een brood heeft gehaald bij de bakker. (Foto: Rijksarchief in Noord-Brabant)